

Opgravingen in de binnenstad

door **FRANCIEN SNIEDERS**

De afgelopen vijftien jaar zijn in Amersfoort niet alleen de grote ingrepen in de bodem, maar soms ook de kleinere, voorafgegaan door archeologisch onderzoek. Elk jaar voert de Gemeentelijk Archeologische Dienst vijf tot tien opgravingen uit, zowel in de binnenstad als in het buitengebied. Als stukjes van een puzzel, worden de gegevens samengevoegd, waardoor het beeld van het verleden van de stad steeds iets completer wordt.

Deze kroniek is geen uitputtende opsomming van de resultaten van 1999, maar geeft in hoofdlijnen de voornaamste informatie die in dat jaar aan het bodemarchief is ontfutseld. Het bodemarchief van de stadskern van Amersfoort wel te verstaan, want het onderzoek in de Vinex-locatie Vathorst, waar in 1999 vele proefsleuven zijn getrokken, blijft hier buiten beschouwing. Dit onderzoek zal nog enkele jaren voortduren en in een volgende opgravingskroniek zullen de resultaten zeker worden beschreven.

Mooierplein Opgravingen op het Mooierplein brachten veel gegevens aan het licht over boerderijen uit de prestedelijke fase en de waterhuishouding in de vroege stad.

Het onderzoek begon hier in de herfst van '98 en heeft tot in de zomer van '99 geduurd. Onder af en toe barre omstandigheden – de opgraving lag meerdere malen onder een pak sneeuw – zijn hier voor Amersfoorts vroegste geschiedenis zeer interessante vondsten gedaan.

Het Mooierplein, dat pas sinds enkele decennia een 'plein' (parkeerplaats) is, was tot 1960 een armoedig buurtje met kleine bouwvallige huisjes. De stadsplattegronden van Braun & Hogenberg (1580) en van Blaeu (1649), tonen hier echter een bebouwing van enkele grotere huizen en vooral veel tuinen. Kennelijk had deze buurt in de 16de en 17de eeuw meer status, dan in de 19de (en mogelijk al in de 18de) eeuw.

De stedelijke geschiedenis van Amersfoort begint rond het jaar 1200, toen zich rond de bisschoppelijke hof handwerkslieden en handelaren vestigden; in 1259 kreeg Amersfoort stadsrechten. Voor die tijd lag aan de hogere zuidzijde van de stad een boerennederzetting, zo blijkt uit opgravingen in dit gebied de laatste jaren. Heel duidelijk kwam dit aan het licht bij het onderzoek op het Mooierplein, waar twee boerderijen van rond 1050 tot 1200 werden opgegraven. Ze waren gebouwd op een zandige hoogte, een uitloper van de Amersfoortse berg. De oriëntatie van de drie-schepige boerderijen was noord-zuid.

Een tweede belangrijke vondst bij het onderzoek op het Mooierplein, werd

Opgraving op het Mooierplein..

gedaan bij het graven van een diepe onderzoekssleuf van het Mooierplein tot aan het plaveisel van de Kortegracht. Van zowel de Langegracht als de Kortegracht was het niet duidelijk of het gegraven dan wel natuurlijk water was. Het woord gracht is hier niet als bewijs voor het kunstmatig karakter van deze waterlopen aan te voeren, want omgekeerd wordt in Amersfoort voor gegraven water de term 'beek' gebruikt. In de sleuf was het niveau van het natuurlijke zand, de oorspronkelijke bodem van Amersfoort, te zien. Bij natuurlijk water zou het niveau van dit zand richting gracht dalen, maar in plaats hiervan ging het niveau van het zand juist enkele centimeters omhoog. Waarschijnlijk heeft men deze waterloop al in de vroege 13de eeuw gegraven, mogelijk als eerste singelgracht om de prille stad heen, dus als verdediging van het stedelijke gebied rond de bisschoppelijke hof. Ook de waterhuishouding zal hiermee gediend zijn geweest: het water uit het oosten kon hierdoor snel zijn weg vinden naar het westen, naar de Eem, zodat niet al het water via de natuurlijke meander (deel Zuidsingel, Weverssingel, Havik) in de Eem hoefde af te vloeien.

In de tijd dat Amersfoort reeds stadsrechten had, maar qua stedelijke allure nog niet heel veel voorstelde, verrees hier, aan de inmiddels ontstane Mooierstraat, een voor die tijd zeer fors huis. Heel opmerkelijk was de fundering: de muren

rustten op grote veldkeien. Zowel het forse baksteenformaat als het aardewerk dat in de fundering werd gevonden, duiden op een datering van rond 1325. Stenen huizen waren in die tijd nog vrij zeldzaam in de stad, zeker van deze omvang en zwaarte. Deze derde belangrijke vondst van een groot, voornamelijk huis roept het beeld op van een goeude buurt, eenzelfde beeld dat de stadsplat-tegronden uit de 16de en 17de eeuw van dit gebied geven.

Amicitia Iets verder naar het zuiden is onderzoek gedaan achter Amicitia, de voormalige sociëteit, waarvan alleen de voorgevel in de toekomstige nieuwbouw wordt gehandhaafd. De opgraving leverde bewoningsporen uit dezelfde periode op als het grote stenen huis aan de Mooierstraat (de 14de eeuw), maar agrarisch van karakter en in die periode dan ook buiten de eerste stadsmuur gelegen. Deze was aangelegd rond 1300 en volgde aan de zuidzijde het tracé van de West- en Zuidsingel. Met de tweede stadsmuur werd begonnen rond 1380, waarschijnlijk in het noorden van de stad; de zuidzijde werd pas veel later voltooid. De voorgevel van Amicitia bevindt zich op de plaats van deze tweede stadsmuur, het deel dat de Utrechtse en de Slijkpoort verbond.

De boerderij die hier in de 14de eeuw stond, heeft men rond 1400 moeten opgeven, mogelijk wegens de plannen voor de bouw van een nieuwe stadsmuur, of een voorlopige constructie als een aarden wal met palissade.

Utrechtsestraat In dezelfde omgeving, ter plaatse van het Sprengel en aan de Utrechtsestraat aan de zuidzijde van middeleeuws Amersfoort, is in 1999 veel onderzocht.

De opgraving aan de Utrechtsestraat was de voortzetting van een onderzoek in 1998 op het naastgelegen perceel, direct grenzend aan V&D. Hier zijn toen interessante zaken gevonden: 14de-eeuwse agrarische bewoning (buiten de toenmalige stadsmuur) en een smederij van rond 1600. Het kleine terrein achter juwelier Siebel, dat in juli 1999 aan bod kwam, was erg verstoord door vrij recente kelders. Een oven of stookplaats, waarvan de precieze functie niet duidelijk is, een waterput en een beerput met 15de- en 16de-eeuwse inhoud waren hier de oogst.

Sprengel Het sprengel is de hijsinstallatie om water uit de gracht te putten, die zich bevindt bij de overgang van de Westsingel naar de Zuidsingel.¹ De restauratie van de overkluizing over deze singelgracht bij de Langestraat, waartoe een deel van de gracht werd afgedamd, was een goede gelegenheid de fundering ervan en de bodem van de gracht aan een onderzoek te onderwerpen. De overkluizing strekt zich niet alleen uit onder de Langestraat zelf, maar ook onder twee panden: Langestraat nr. 1 en 3. Dit gedeelte dateert, getuige een sluitsteen op het gewelf, uit 1616. Onderzoek aan de fundering bevestigt deze datering.

De oorspronkelijke oever van de singelgracht, waarvan de met paaltjes beschoei-de walkant werd teruggevonden, lag enkele meters naar 'binnen'. Dat wil niet zeggen dat de gracht op zich smaller was, want de andere oever lag veel verder weg dan de huidige, namelijk tot vlak voor de Rodetorenpoort. Deze beschermde de hoofdstraat aan de zuidkant en bevond zich ter hoogte van de Krankelede-straat. De gracht was oorspronkelijk niet alleen breder, maar ook dieper. De grachtbodem lag ruim één meter dieper dan de huidige, op 1.80 meter onder NAP.

Provenierssteeg Een laatste, in 1999 uitgevoerde, opgraving, was in de Provenierssteeg, een straatje dat enkele decennia geleden is aangelegd als verbinding tussen de Nieuwstraat en de Stovestraat, parallel aan de Langestraat. In de kleine opgravingsput op de hoek van de Nieuwstraat en Provenierssteeg was de bewoning vanaf de 14de eeuw goed te reconstrueren. Vóór die tijd is het terrein ontwaterd; zo vlak achter de toen wel al bewoonde Langestraat was het nat en drassig. Een dikke brandlaag over het gehele terrein, daterend van ongeveer midden 14de eeuw, kan waarschijnlijk gerelateerd worden aan de historisch bekende stadsbrand uit 1340. Na de brand is het gebied fors opgehoogd en wordt er een huis op deze plek gebouwd. In de 16de of 17de eeuw is het huis weer weg en bevindt zich hier een straatje, nadat het hele gebied wederom is opgehoogd. Het straatje raakte buiten gebruik en weer is er bewoning, totdat in de 20ste eeuw de Provenierssteeg werd aangelegd. De grootste verrassing verborg de achterzijde van het terrein: tegen de poeren van een spaarboog, mogelijk de achterkant van een huisje aan de Stovestraat, kwam een kleine muntschat te voorschijn: tien grote zilveren munten, ooit verborgen in de ruimte tussen twee muren. De munten zaten niet in een pot, maar waren waarschijnlijk verpakt in een lapje textiel, waarvan nu niets meer is overgebleven. Het zijn twee statenscellingen (geslagen in resp. Overijssel en Nijmegen) en acht dukaten ofwel rijksdaalders (alle geslagen in Zeeland). De oudste munt dateert uit 1686, de jongste uit 1789. Het was geen geld voor de dagelijkse boodschappen; het was handeldgeld en vertegenwoordigde een redelijke waarde. Gezien de sluitdatum van 1789 van deze muntschat kan het geld bezit zijn geweest van een burger, die tijdens de Patriottentijd in problemen was gekomen. Toen hij mogelijk vluchtte, moest hij zijn haastig verstopte geld achterlaten en kreeg nooit meer de gelegenheid het op te halen.

NOOT

1. Op dit fenomeen wordt dieper ingegaan in de bijdrage van J.G. Smit elders in dit jaarboek.